

Kadir Canatan

Sosyolojiye Giriş

Batı-Merkezcil Olmayan
Bir Toplumbilim

dünya bugün
yarın

Bu PDF dokümanı, kitabın bir kısmını içermektedir.
DBY okurları için özel olarak oluşturulmuştur.

“dün” den öğrendiklerinle
“bugün” ü yaşamak
“yarın” ları aydınlatır.

“dün” den öğrendiklerinle
“bugün” ü yaşamak
“yarın” ları aydınlatır.

© 2026, DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI™

Tüm hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım ve araştırma amacıyla yapılacak kısa alıntılar dışında bu eser, yayıncının yazılı izni olmaksızın tamamen veya kısmen kopyalanamaz; elektronik ya da mekanik yollarla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz. Bu eserin tamamen veya kısmen taranarak ya da başka yollarla veri kümelerine dâhil edilmesi; yapay zekâ modellerinin eğitilmesi, geliştirilmesi veya iyileştirilmesi ile metin ve veri madenciliği amacıyla kullanılması yayıncının önceden alınmış yazılı iznine tabidir. Bu kullanımlara ilişkin tüm haklar saklıdır.

DBY: 541
Sosyoloji: 36

ISBN 978-625-8686-53-1
Sertifika No: 52315

1. Baskı: İstanbul, 2026

Yazar:
Kadir Canatan

Yayın Yönetmeni:
İrfan Güngörür

Editör:
Ersan Güngör

Kapak/Mizanpaj:
DBY Ajans

Baskı/Cilt:
Birlik Baskı Ozalit San. Tic. Ltd. Şti.
(Sertifika No: 52846)

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI / Library Cataloging-in-Publication Data (CIP)

Canatan, Kadir
Sosyolojiye Giriş: Batı-Merkezcil Olmayan Bir Toplumbilim
/ Kadir Canatan (Prof. Dr.)
İstanbul: DBY Yayınları, 2026.
300 s.; 16,0 x 23,5 cm ____ (DBY Yayınları ; No. 541) ____
ISBN 978-625-8686-53-1
1- Sosyoloji 2- Toplumbilim

DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI
Ankara Caddesi, Ünal Han No: 21/4
Cağaloğlu, Eminönü - Fatih / İstanbul
www.dby.com.tr • dby@dby.com.tr
Tel.: +90 212 526 98 06

İçindekiler

ÖN SÖZ.....	13
-------------	----

1. BÖLÜM

SOSYOLOJİ NEDİR, NE DEĞİLDİR?

1. Sosyolojinin Konusu: Toplum, İlişki, Kurum ve Anlam.....	18
2. Sosyoloji ile Sağduyu Arasındaki Fark	19
3. Sosyoloji Ne Değildir?	20
4. Sosyolojik Hayal Gücü.....	21
5. Sosyoloji ve Diğer Sosyal Bilimler.....	22
6. Sosyolojide Temel Düzeyler: Mikro, Mezo ve Makro	22
7. Batı-Merkezcilik Problemi ve Çoğul Sosyoloji İhtiyacı.....	23
8. Türkiye’de Sosyoloji Yapmak	24
9. Sosyoloji, Eleştiri ve Sorumluluk	25
10. Bu Kitabın Sosyolojiye Yaklaşımı	26

2. BÖLÜM

SOSYOLOJİK DÜŞÜNCENİN KAYNAKLARI: MODERN ÖNCESİ TOPLUM BİLGİSİ

1. Toplum Üzerine Düşünmenin Kadim Kaynakları	30
2. Antik Yunan’da Toplum, Devlet ve Adalet	30
3. Antik Doğu ve Ahlakî Toplum Fikri.....	31
4. İslam Düşüncesinde İnsan, Toplum ve Düzen	32
5. Farabi ve Erdemli Şehir	33
6. Birûnî ve Kültürel Karşılaştırma.....	34
7. Gazali, Ahlak ve Toplumsal Düzen.....	35

8. Maverdi, Siyasetnameler ve Yönetim Düşüncesi	35
9. Osmanlı Düşüncesinde Toplum, Devlet ve Düzen.....	36
10. Modern Öncesi Toplum Bilgisi ile Modern Sosyoloji Arasındaki Fark.....	37
11. Batı-Merkezci Olmayan Sosyoloji İçin Modern Öncesi Mirasın Önemi.....	38

3. BÖLÜM

İBN HALDUN VE UMRAN İLMİ

1. İbn Haldun'un Hayatı, Dönemi ve Entelektüel Çevresi.....	42
2. Umran İlmi: Toplumun Bilimsel İncelenmesi.....	43
3. Asabiyet: Dayanışma, Güç ve İktidar	44
4. Bedevilik ve Hadarilik: İki Toplumsal Hayat Biçimi	45
5. Devletin Doğuşu ve Asabiyetin Siyasallaşması	46
6. Devletin Aşamaları: Kuruluş, Yükseliş ve Çözülüş	46
7. Ekonomi, Emek ve Geçim Biçimleri.....	47
8. Şehir, Medeniyet ve Hadari Hayat.....	48
9. Din, Toplum ve Meşruiyet.....	49
10. İbn Haldun ve Modern Sosyoloji.....	50
11. İbn Haldun'u Günümüz Toplamlarıyla Okumak.....	51

4. BÖLÜM

MODERN SOSYOLOJİNİN DOĞUŞU: BATI AVRUPA TECRÜBESİ

1. Modern Toplumun Doğuşu ve Sosyoloji İhtiyacı.....	56
2. Sanayi Devrimi ve Kapitalist Toplumun Yükselişi	57
3. Fransız Devrimi, Eşitlik ve Yeni Siyasal Toplum.....	58
4. Kentleşme, Göç ve Yeni Toplumsal Sorunlar.....	58
5. Bilimsel Devrim, Pozitivizm ve Toplumun Bilimsel İncelenmesi	59
6. Auguste Comte: Pozitivizm ve Sosyolojinin İsimlendirilmesi.....	60
7. Karl Marx: Kapitalizm, Sınıf ve Çatışma	61
8. Émile Durkheim: Toplumsal Olgular, Dayanışma ve Anomi.....	62
9. Max Weber: Anlam, Rasyonelleşme ve Otorite.....	63
10. Georg Simmel ve Modern Hayatın İncelikleri	65
11. Klasik Batı Sosyolojisinin Güçlü Yönleri.....	65
12. Klasik Batı Sosyolojisinin Sınırları ve Batı-Merkezcilik Sorunu	66
13. Türkiye'de Modern Sosyolojinin Alınlanması.....	67

5. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE VE İSLAM DÜNYASINDA SOSYOLOJİK DÜŞÜNCENİN GELİŞİMİ

1. Osmanlı Modernleşmesi ve Toplum Meselesi	72
2. Ziya Gökalp: Millet, Kültür ve Dayanışma Sosyolojisi	73
3. Prens Sabahattin: Bireycilik, Teşebbüs ve Adem-i Merkeziyet.....	74
4. Hilmi Ziya Ülken ve Düşünce Tarihi Olarak Sosyoloji	75
5. Cumhuriyet Döneminde Sosyoloji: Ulus İnşası, Köy ve Modernleşme.....	76
6. Mübeccel Belik Kıray: Yapısal Değişme ve Tampon Kurumlar.....	77
7. Şerif Mardin: Merkez-Çevre, Din ve Türk Modernleşmesi.....	78
8. Niyazi Berkes, Behice Boran ve Baykan Sezer: Farklı Yorumlar	78
9. İran'da Sosyolojik Düşünce ve Ali Şeriati.....	79
10. Arap Dünyasında Sosyolojik Düşünce: Medeniyet, Devlet ve Kriz.....	80
11. Yerli, Millî ve İslamî Sosyoloji Tartışmaları.....	81
12. Türkiye ve İslam Dünyasında Sosyolojinin Güncel Meseleleri.....	82

6. BÖLÜM

SOSYOLOJİK BAKIŞ: GÜNDELİK HAYATI OKUMAK

1. Gündelik Hayat Nedir?.....	88
2. Tanıdık Olanı Yabancılaştırmak	89
3. Selamlaşma, Hitap ve Beden Dili	90
4. Aile Sofrası: Toplumun Küçük Sahnesi	91
5. Okul ve Sınıf Ortamı: Disiplin, Başarı ve Otorite.....	91
6. Pazar, Çarşı ve Alışveriş: Ekonominin Gündelik Yüzü.....	92
7. Kahvehane, Kafe ve Gündelik Kamusalılık	94
8. Mahalle, Komşuluk ve Apartman Hayatı.....	94
9. Dinî Gündelik Hayat: Cami, Bayram, Cenaze ve Ritüeller.....	95
10. Goffman: Gündelik Hayatın Sahne Düzeni.....	96
11. Sosyal Medya ve Dijital Gündelik Hayat	97
12. Gündelik Hayatta Mikro İktidar İlişkileri	98
13. Türkiye'de Gündelik Hayatın Değişimi	99

7. BÖLÜM

BİREY, KİMLİK VE TOPLUMSALLAŞMA

1. İnsan Toplumsal Bir Varlıktır	104
2. Toplumsallaşma Nedir?	104

3. Birincil ve İkincil Toplumsallaşma.....	106
4. Aile, Okul, Din, Medya ve Arkadaş Grupları.....	107
5. Rol, Statü ve Benlik.....	108
6. Kimlik: Ben Kimim, Biz Kimiz?.....	109
7. Aidiyet, Farklılık ve Sınırlar.....	110
8. Toplumsal Cinsiyet, Yaş ve Kuşak Kimlikleri.....	111
9. Bireycilik, Cemaatçilik ve Modern Benlik.....	111
10. Türkiye’de Gençlik ve Kimlik Arayışları.....	112
11. Göç, Çokkültürlülük ve Çifte Kimlik.....	113
12. Dijital Çağda Kimlik ve Benlik Sunumu.....	114
13. Toplumsallaşma, Özgürlük ve Eleştirel Bilinç.....	115

8. BÖLÜM

KÜLTÜR, DİN VE DEĞERLER

1. Kültür Nedir?.....	120
2. Maddi ve Manevi Kültür.....	121
3. Değerler ve Normlar.....	122
4. Semboller ve Anlam Dünyası.....	123
5. Kültürel Değişme ve Kültürel Süreklilik.....	124
6. Din Sosyolojik Olarak Nasıl İncelenir?.....	125
7. Klasik Sosyolojide Din: Marx, Durkheim ve Weber.....	126
8. Sekülerleşme Tartışmaları.....	126
9. Türkiye’de Din, Laiklik ve Kamusal Hayat.....	127
10. Türk, İran ve Arap Topluluklarında Din-Toplum İlişkileri.....	128
11. Popüler Kültür, Tüketim ve Medya.....	129
12. Kültürel Çoğulculuk ve Birlikte Yaşama.....	130
13. Batı-Merkezci Olmayan Kültür Sosyolojisi.....	131

9. BÖLÜM

GRUPLAR, CEMAATLER VE TOPLUMSAL AĞLAR

1. Grup Nedir?.....	136
2. Birincil ve İkincil Gruplar.....	137
3. Aile ve Akrabalık Ağları.....	138
4. Arkadaşlık, Akran Grupları ve Gençlik Kültürleri.....	139
5. Mahalle, Hemşehrlik ve Yerel Dayanışma.....	140

6. Cemaat, Topluluk ve Modernleşme.....	141
7. Örgütler, Dernekler, Vakıflar ve Sivil Toplum.....	142
8. Etnik, Dinsel ve Mezhepsel Gruplar.....	143
9. Toplumsal Ağlar ve Sosyal Sermaye.....	144
10. Dijital Topluluklar ve Sosyal Medya Ağları.....	144
11. Dayanışma, Dışlama ve Grup Sınırları.....	146
12. Türkiye’de Gruplar, Cemaatler ve Ağların Sosyolojik Önemi.....	147

10. BÖLÜM

AİLE, EVLİLİK VE TOPLUMSAL DEĞİŞME

1. Aile Sosyolojik Olarak Nedir?.....	152
2. Aile Türleri: Geniş Aile, Çekirdek Aile ve Yeni Biçimler.....	153
3. Evlilik: Bireysel Tercih mi, Toplumsal Kurum mu?.....	154
4. Ailede Toplumsallaşma ve Çocuk Yetiştirme.....	155
5. Ailede Toplumsal Cinsiyet Roller.....	155
6. Ailede Otorite, Sevgi ve Çatışma.....	156
7. Kuşak İlişkileri: Çocuklar, Gençler ve Yaşlılar.....	157
8. Boşanma, Yeniden Evlilik ve Aile Krizleri.....	158
9. Türkiye’de Aile Yapısının Dönüşümü.....	159
10. Batı Topluluklarında Aile Tartışmaları.....	160
11. Müslüman Topluluklarda Aile, Din ve Modernleşme.....	161
12. Aile, Ekonomi ve Bakım Emeği.....	162
13. Dijitalleşme ve Ailenin Geleceği.....	163

11. BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYET, AŞK VE CİNSELLİK

1. Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Ayrımı.....	168
2. Toplumsal Cinsiyetin Öğrenilmesi.....	169
3. Kadınlık, Erkeklik ve Toplumsal Roller.....	170
4. Aile, Din ve Kültürün Cinsiyet Düzenindeki Rolü.....	171
5. Aşkın Sosyolojisi.....	172
6. Romantik Aşk, Evlilik ve Modern Birey.....	174
7. Cinselliğin Toplumsal ve Kültürel Düzenlenişi.....	175
8. Mahremiyet, Namus ve Beden.....	176
9. Eğitim, Çalışma Hayatı ve Cinsiyet Eşitsizlikleri.....	177

10. Medya, Popüler Kültür ve Cinsiyet Temsilleri	178
11. Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet, Aşk ve Cinsellik	179
12. Batı, Türkiye, İran ve Arap Dünyasında Karşılaştırmalı Bakış.....	180
13. Dijital Çağda Aşk, Mahremiyet ve İlişkiler.....	181

12. BÖLÜM

EĞİTİM, BİLGİ VE TOPLUMSAL HAREKETLİLİK

1. Eğitim Sosyolojik Olarak Nedir?	186
2. Okul: Bilgi Aktarımı mı, Toplumsallaşma mı?	187
3. Eğitim ve Toplumsal Eşitsizlik	187
4. Kültürel Sermaye ve Okul Başarısı.....	188
5. Eğitim ve Toplumsal Hareketlilik.....	189
6. Eğitim, Devlet ve Vatandaşlık.....	190
7. Türkiye’de Eğitimin Tarihsel Dönüşümü.....	192
8. Medrese, Mektep ve Üniversite: Bilgi Düzeninin Değişimi.....	193
9. Sınav Sistemi, Rekabet ve Gençlik Kaygısı.....	194
10. Eğitim, Din ve Değerler.....	194
11. Üniversite, Gençlik ve Meslekleşme	195
12. Dijitalleşme, Yapay Zekâ ve Eğitimin Geleceği.....	197
13. Batı-Merkezci Olmayan Eğitim Sosyolojisi.....	198

13. BÖLÜM

EKONOMİ, ÇALIŞMA VE TOPLUMSAL SINIFLAR

1. Ekonomi Sosyolojik Olarak Nasıl İncelenir?	204
2. Çalışma ve Emek: Geçimden Kimliğe.....	205
3. Toplumsal Sınıf Nedir?.....	206
4. Marx, Weber ve Sınıf Analizi.....	207
5. Kapitalizm, Piyasa ve Modern Toplum.....	208
6. Türkiye’de Çalışma Hayatının Dönüşümü	209
7. İşçi Sınıfı, Memurlar, Esnaf ve Yeni Orta Sınıflar	210
8. Yoksulluk, İşsizlik ve Sosyal Dışlanma.....	211
9. Kayıt Dışı Ekonomi ve Güvencesiz Çalışma.....	212
10. Tüketim Kültürü, Statü ve Yaşam Tarzı.....	213
11. İslamî İktisat Ahlakı, Ahilik, Vakıf ve Dayanışma.....	214
12. Küreselleşme, Göç ve Ekonomik Eşitsizlik	215
13. Türkiye’de Ekonomik Hayatın Sosyolojik Haritası.....	216

14. BÖLÜM

SİYASET, DEVLET VE İKTİDAR

1. Siyaset Nedir?	222
2. İktidar: Zor, İkna ve Rıza.....	223
3. Devlet: Kurum, Güç ve Meşruiyet.....	224
4. Meşruiyet, Otorite ve Egemenlik.....	225
5. Modern Ulus-Devlet ve Yurttaşlık.....	226
6. Demokrasi, Katılım ve Temsil	227
7. Sivil Toplum, Dernekler ve Toplumsal Katılım.....	228
8. İdeoloji, Siyasal Kimlik ve Kutuplaşma.....	229
9. Toplumsal Hareketler ve Protesto.....	230
10. Medya, Kamuoyu ve Siyasal İletişim	231
11. Türkiye’de Devlet Geleneği ve Siyasal Kültür	232
12. İbn Haldun, Devlet Akı ve Batı-Merkezci Olmayan Siyaset Sosyolojisi	233
13. Günümüzde Siyasetin Dönüşümü: Küreselleşme, Dijitalleşme ve Kriz.....	234

15. BÖLÜM

TOPLUMSAL ŞİDDET

1. Şiddet Nedir?.....	240
2. Şiddetin Toplumsal Kaynakları.....	241
3. Aile İçi Şiddet	242
4. Toplumsal Cinsiyet ve Şiddet.....	243
5. Çocuklara ve Gençlere Yönelik Şiddet	244
6. Okul, Akran Zorbalığı ve Eğitimde Şiddet.....	245
7. İşyerinde Şiddet, Mobbing ve Emek İlişkileri.....	246
8. Yoksulluk, Dışlanma ve Sokak Şiddeti.....	247
9. Devlet, Güvenlik ve Meşru Şiddet.....	247
10. Savaş, Terör ve Siyasal Şiddet.....	249
11. Medya, Sosyal Medya ve Dijital Şiddet	250
12. Nefret Suçları, Linç ve Kolektif Şiddet.....	251
13. Şiddeti Azaltmak: Toplumsal Barış, Adalet ve Önleme.....	252

16. BÖLÜM

KENT, GÖÇ VE MODERN TOPLUMSAL MEKÂN

1. Kent Sosyolojik Olarak Nedir?.....	258
2. Klasik Sosyolojide Kent: Modern Hayatın Sahnesi.....	259

3. Köyden Kente: Modernleşme ve Kentleşme.....	260
4. Türkiye’de Göç ve Kentleşme Deneyimi.....	261
5. Mahalle: Dayanışma, Kontrol ve Kimlik.....	262
6. Gecekondu, Apartman ve Güvenlikli Site	263
7. Kentsel Mekân, Sınıf ve Eşitsizlik	265
8. Göç, Kimlik ve Uyum.....	266
9. Diaspora ve Ulusötesi Toplumsal Alanlar.....	267
10. Kamusal Mekân: Meydan, Çarşı, Cami, Park ve AVM.....	268
11. Modern Kentin Sorunları: Yalnızlık, Hız, Gürültü ve Güvenlik.....	270
12. Osmanlı-İslam Şehri ve Batı-Merkezci Olmayan Kent Sosyolojisi.....	271
13. Geleceğin Kenti: Adalet, Huzur ve Sürdürülebilirlik.....	272

17. BÖLÜM

KÜRESELLEŞME, EŞİTSİZLİK VE GELECEĞİN TOPLUMU

1. Küreselleşme Nedir?.....	278
2. Küresel Kapitalizm ve Yeni Ekonomik Düzen	279
3. Küresel Eşitsizlik: Merkez, Çevre ve Bağımlılık	280
4. Göç, Diaspora ve Ulusötesi Toplum	282
5. Kültürel Küreselleşme ve Yerel Kimlikler.....	283
6. Dijitalleşme, Yapay Zekâ ve Platform Toplumu.....	284
7. Küresel Risk Toplumu: Salgın, Savaş ve Krizler	285
8. İklim Krizi, Ekoloji ve Geleceğin Ahlakı	286
9. Din, Kimlik ve Küresel Çoğulculuk	287
10. Türkiye ve İslam Dünyası Küreselleşme Karşısında.....	288
11. Küresel Adalet, İnsan Hakları ve Yeni Dayanışmalar.....	289
12. Geleceğin Toplumu: Belirsizlik, Umut ve Sosyolojik Sorumluluk.....	291
13. Batı-Merkezci Olmayan Bir Küresel Sosyoloji.....	292

KAYNAKLAR.....	297
----------------	-----

Ön Söz

Toplum, insanın içine doğduğu en büyük kader; fakat aynı zamanda insanın her gün yeniden kurduğu en canlı gerçekliktir. İnsan dünyaya yalnız gelmez; bir dilin, ailenin, kültürün, inancın, devletin, ekonominin, şehrin ve tarihin içine doğar. Sosyoloji, işte bu görünmez bağları görünür kılama çabasıdır.

Bu kitap, Türkiye’de lisans düzeyinde sosyoloji öğrenimine başlayan öğrenciler için hazırlanmış bir **Sosyolojiye Giriş** çalışmasıdır. Ancak elinizdeki eser, yalnızca temel kavramları sıralayan klasik bir giriş kitabı olma iddiasında değildir. Bu çalışma, sosyolojiyi hem bilimsel hem tarihsel hem de kültürel derinliği içinde kavratmayı amaçlamaktadır. Çünkü sosyoloji, sadece kavramlar ve teoriler toplamı değil; insanın kendisini, toplumunu, çağını ve içinde yaşadığı dünyayı anlama biçimidir.

Kitabın temel özelliklerinden biri, zengin bir muhtevaya ve çoklu seçenekler sunan bir yapıya sahip olmasıdır. Sosyolojiye yeni başlayan bir öğrenci burada sadece “toplum nedir?”, “sosyoloji neyi inceler?” veya “klasik sosyologlar ne söylemiştir?” sorularının cevabını bulmayacaktır. Aynı zamanda aileden eğitime, kültürden dine, toplumsal cinsiyetten aşka, ekonomiden sınıflara, siyasetten devlete, şiddetten kente, göçten küreselleşmeye kadar geniş bir toplumsal alanla karşılaşacaktır. Böylece öğrenci, sosyolojinin hayatın sınırlı bir alanına değil, insanın birlikte yaşama tecrübesinin tamamına yönelik bir bilim olduğunu görecektir.

Bu kitabın bir başka önemli özelliği, sosyolojiyi gündelik hayattan başlatmasıdır. Çünkü toplum, sadece büyük kurumlarda, devletlerde, sınıflarda ve küresel yapılarda bulunmaz. Toplum aynı zamanda aile sofrasında, okul koridorunda, mahalle bakkalında, kahvehanede, apartman toplantısında, düğünde, cenazede, sosyal medya paylaşımında, otobüs durağında ve şehir meydanında yaşar. Bu nedenle kitapta mikro, mezo ve makro düzeyler arasında dengeli bir geçiş kurulmaya çalışılmıştır. Önce gündelik hayat, birey, kimlik ve toplumsallaşma gibi yakın tecrübelerden başlanmış; ardından aile, gruplar, eğitim ve kültür gibi ara yapılar

ele alınmış; sonrasında ekonomi, siyaset, kent, göç, şiddet ve küreselleşme gibi daha geniş toplumsal meseleler tartışılmıştır.

Bu çalışmanın ayırt edici yönlerinden biri de **Batı-merkezci olmayan** bir sosyoloji anlayışını benimsemesidir. Modern sosyolojinin Batı Avrupa’da kurumsallaştığı açıktır. Comte, Marx, Durkheim, Weber ve Simmel gibi isimler sosyolojik düşüncenin vazgeçilmez kaynaklarıdır. Ancak sosyolojiyi yalnızca Batı Avrupa modernliğinin ürünü olarak görmek, insanlığın daha geniş toplum düşüncesi mirasını daraltmak anlamına gelir. Bu nedenle kitapta modern Batılı kuruculara geçilmeden önce modern öncesi toplum düşüncesine, özellikle de İbn Haldun’un umran ilmine özel bir yer verilmiştir. İbn Haldun, toplumun, devletin, şehir hayatının, iktisadın, asabiyetin ve medeniyetin kendine özgü düzenlilikleri olduğunu gören güçlü bir düşünürdür. Onu sosyoloji tarihinin kenarında değil, merkezinde düşünmek gerekir.

Bu yaklaşım, Batı sosyolojisini reddetmek anlamına gelmez. Aksine, Batı sosyolojisinin güçlü kavramlarını ve teorik mirasını ciddiye alır; fakat onları tek ölçü ve tek kaynak haline getirmez. Sosyoloji, Batı’dan öğrenirken Doğu’yu, İslam dünyasını, Osmanlı-Türkiye tecrübesini, İran’ı, Arap dünyasını, Asya’yı ve diğer toplumsal birikimleri de dikkate almak zorundadır. Çünkü hiçbir toplum, başka bir toplumun tarihsel tecrübesinin basit bir tekrarı değildir. Her toplumun kendi hafızası, kurumları, kırılmaları, değerleri ve değişme biçimleri vardır.

Bu kitapta yerli ve bölgesel olaylara, düşünürlere ve tartışmalara özel önem verilmiştir. Türkiye’de sosyolojik düşüncenin gelişimi ele alınırken Ziya Gökalp, Prens Sabahattin, Hilmi Ziya Ülken, Mübeccel Belik Kıray, Şerif Mardin, Niyazi Berkes, Behice Boran ve Baykan Sezer gibi isimlere yer verilmiştir. Bunun yanında İran’da Ali Şeriati, Arap dünyasında Malik bin Nebi ve Burhan Galyun gibi düşünürler de sosyolojik düşüncenin daha geniş coğrafyasını göstermek amacıyla değerlendirilmiştir. Böylece öğrenci, sosyolojiyi yalnızca Batılı teorisyenlerin anlattığı bir bilgi alanı olarak değil, Türkiye’nin ve bölgenin kendi sorunlarıyla konuşan canlı bir düşünme biçimi olarak tanıyacaktır.

Kitabın bölümlerinde Batı toplumlarından örnekler verilmekle birlikte, Türkiye’nin toplumsal gerçekliği merkeze alınmıştır. Osmanlı modernleşmesi, Cumhuriyet tecrübesi, köyden kente göç, gecekondu, mahalle, aile yapısındaki dönüşüm, din-laiklik ilişkisi, eğitimde fırsat eşitsizliği, yeni orta sınıflar, toplumsal cinsiyet tartışmaları, siyasal kültür, devlet-toplum ilişkileri, göçmenlik, şiddet ve küreselleşme gibi konular bu çerçevede ele alınmıştır. Çünkü Türkiye’de sosyoloji öğrenen bir öğrencinin, önce kendi toplumunun meselelerini sosyolojik olarak görebilmesi gerekir.

Bu kitap, tek bir sosyolojik yaklaşımı mutlaklaştırmak yerine öğrenciye farklı bakış açıları sunmayı hedeflemektedir. Sosyoloji; açıklamak, anlamak, karşılaştı-

mak, eleştirmek ve yeniden düşünmek demektir. Toplum, tek bir kavramla, tek bir teoriyle ya da tek bir medeniyetin tecrübesiyle açıklanamayacak kadar zengindir. Bu nedenle elinizdeki çalışma, çoğul, eleştirel ve bütüncül bir toplumbilim anlayışına yaslanmaktadır.

Dileğim, bu kitabın sosyolojiye yeni başlayan öğrenciler için sadece bir ders kitabı olarak kalmaması; aynı zamanda yaşadıkları toplumu, ailelerini, şehirlerini, ilişkilerini, kültürlerini, inançlarını, çatışmalarını ve geleceklerini daha derinlikli düşünmelerine vesile olmasıdır. Çünkü sosyoloji öğrenmek, yalnızca toplum hakkında bilgi edinmek değil; topluma daha dikkatli, daha adil, daha duyarlı ve daha sorumlu bakmayı öğrenmektir.

Prof. Dr. Kadir Canatan
İstanbul, 2026

BÖLÜME BAŞLARKEN

Temel Sorular

- 1 Sosyoloji hangi sorularla ilgilenir?
- 2 Sosyoloji ile gündelik sağduyu arasında nasıl bir fark vardır?
- 3 Toplum bireylerden mi oluşur, yoksa bireyleri şekillendiren daha büyük bir gerçeklik midir?
- 4 Sosyoloji sadece Batı toplumlarını anlamak için mi geliştirilmiştir, yoksa bütün toplumları anlamaya yarayan genel bir bilim midir?
- 5 Sosyolojik bilgi ideolojiden, siyasetten ve ahlaki yargılardan nasıl ayrılır?
- 6 Türkiye’de sosyoloji yapmak ne anlama gelir?
- 7 Batı-merkezci olmayan bir sosyoloji mümkün müdür?

1. BÖLÜM

SOSYOLOJİ NEDİR, NE DEĞİLDİR?

GİRİŞ

Sosyoloji, en yalın biçimiyle toplumun bilimsel olarak incelenmesidir. Fakat bu kısa tanım, sosyolojinin kapsamını bütünüyle açıklamaya yetmez. Çünkü toplum dediğimiz gerçeklik sadece insanların yan yana gelmesinden ibaret değildir. Toplum; ilişkiler, kurumlar, değerler, normlar, inançlar, çatışmalar, dayanışmalar, eşitsizlikler, kimlikler ve anlam dünyalarından meydana gelen çok katmanlı bir varlık alanıdır. İnsan doğar doğmaz kendisini bir dilin, ailenin, kültürün, dinin, devletin, ekonominin, eğitim sisteminin ve gündelik hayat düzeninin içinde bulur. Sosyoloji, insanın bu toplumsal dünya içinde nasıl şekillendiğini ve aynı zamanda bu dünyayı nasıl dönüştürdüğünü anlamaya çalışır.

Sosyoloji bize ilk bakışta çok tanıdık gelen olaylara farklı bir gözle bakmayı öğretir. Aile, okul, mahalle, işyeri, cami, pazar, üniversite, sosyal medya, düğün, cenaze, bayram, seçim, göç, işsizlik, moda, şiddet, yoksulluk ve aşk gibi konular gündelik hayatta zaten bildiğimizi sandığımız konulardır. Fakat sosyoloji bu tanıdık dünyayı yeniden düşünmemizi sağlar. Örneğin bir düğün sadece iki kişinin evlenmesi değildir; aileler arası ilişki, ekonomik güç gösterisi, kültürel süreklilik, toplumsal cinsiyet rolleri, akrabalık ağı, tüketim biçimi ve sembolik prestij alanıdır. Bir okul sadece bilgi aktaran bir kurum değildir; aynı zamanda toplumsal sınıfların, değerlerin, disiplinin, rekabetin ve gelecek beklentilerinin üretildiği bir alandır. Bir şehir sadece binalardan ve yollardan oluşmaz; sınıf farklılıklarını, göç süreçlerini, güvenlik kaygılarını, kültürel karşılaşmaları ve yalnızlaşmayı içinde taşır.

Bu nedenle sosyoloji, görünenin arkasındaki toplumsal bağlantıları araştıran bir bilimdir. Sosyolojik bakış, tek tek olayları daha geniş yapılarla ilişkilendirir. Bir öğrencinin üniversiteye girmesi kişisel başarı gibi görünebilir; ama bu başarı aile sermayesi, okul kalitesi, bölgesel eşitsizlik, ekonomik imkânlar, kültürel çevre ve eğitim politikalarıyla bağlantılıdır. Bir kişinin işsiz kalması bireysel yetersizlik gibi yorumlanabilir; fakat sosyoloji işsizliği ekonomik kriz, teknolojik değişim, eğitim sistemi, emek piyasası ve sınıfsal yapı içinde değerlendirir. Bir ailenin boşanması sadece iki kişinin anlaşamaması değildir; modern bireycilik, kadınların eğitim ve çalışma hayatına katılımı, ekonomik baskılar, evlilik beklentilerinin değişmesi ve hukuki düzenlemelerle ilişkilidir.

Sosyoloji ne sadece sağduyudur ne ahlakçılık ne ideolojik propaganda ne de kuru istatistiktir. Sosyoloji, toplumsal dünyayı kavramlar, yöntemler, teoriler ve veriler aracılığıyla anlamaya çalışan bir bilimdir. Fakat bu bilim, sadece teknik bir uzmanlık alanı değildir; insanın kendisini, toplumunu ve çağını anlamasına yardım eden güçlü bir düşünme biçimidir.

Batı-merkezci olmayan bir sosyoloji, Batı sosyolojisini reddetmez; fakat onu tek kaynak olarak görmez. İbn Haldun'dan Türkiye sosyolojisine, İran ve Arap dünyasındaki düşünürlerden çağdaş küresel tartışmalara kadar farklı kaynakları dikkate alır. Böyle bir sosyoloji hem evrensel hem yerel hem bilimsel hem eleştirel hem açıklayıcı hem de anlamaya dönük olabilir.

Bu bölümde sosyolojinin temel anlamı, konusu, sınırları ve yaklaşımı ele alındı. Bundan sonraki bölümde sosyolojik düşüncenin modern sosyoloji öncesindeki kaynaklarına bakılacak; ardından İbn Haldun'un umran ilmi ayrıntılı biçimde incelenecektir. Böylece sosyolojinin hikâyesi sadece modern Batı Avrupa'dan değil, daha geniş bir insanlık tecrübesinden hareketle kurulacaktır.

BÖLÜMÜN TEMEL KAVRAMLARI

Sosyoloji: Toplumu, toplumsal ilişkileri, kurumları, grupları, kültürü, değişimi ve toplumsal anlamları bilimsel olarak inceleyen disiplindir.

Toplum: İnsanların ortak yaşam içinde oluşturdıkları ilişkiler, kurumlar, değerler, normlar ve anlamlar bütünüdür. Sadece nüfus toplamı değil, düzenlenmiş bir ilişki alanıdır.

Toplumsal ilişki: İnsanların birbirlerine yönelmiş, anlam taşıyan ve belirli kurallar ya da beklentiler içinde gerçekleşen davranış biçimidir.

Kurum: Toplumda belirli ihtiyaçları karşılamak üzere süreklilik kazanmış yapı ve davranış düzenidir. Aile, eğitim, din, ekonomi, hukuk ve devlet temel kurumlardandır.

Norm: Toplumda davranışları düzenleyen yazılı veya yazısız kurallardır. Selamlaşma biçiminden hukuk kurallarına kadar geniş bir alanı kapsar.

Değer: Bir toplumda iyi, doğru, güzel, önemli ve arzu edilir kabul edilen ilke ve inançlardır. Adalet, özgürlük, namus, başarı, dayanışma ve saygı değer örnekleridir.

Kültür: Bir toplumun öğrenilmiş yaşam biçimidir. Dil, inanç, ahlak, sanat, gelenek, yemek, giyim, ritüel ve semboller kültürün parçalarıdır.

Sağduyu: Gündelik tecrübelerle dayanan pratik bilgi ve kanaatlerdir. Sosyoloji sağduyuyu

bütünüyle reddetmez; fakat onu eleştirel biçimde sorgular.

Sosyolojik hayal gücü: Bireysel hayatlarla toplumsal yapılar arasındaki bağlantıları görebilme yeteneğidir. Kişisel sorunları toplumsal süreçlerle ilişkilendirmeyi sağlar.

Mikro düzey: Yüz yüze ilişkiler, gündelik etkileşimler ve bireyler arası anlam üretimi düzeyidir.

Mezo düzey: Gruplar, örgütler, cemaatler, mahalleler, okullar, dernekler ve toplumsal ağlar gibi ara yapıların incelendiği düzeydir.

Makro düzey: Devlet, ekonomi, sınıf yapısı, din, hukuk, ulus, modernleşme, kapitalizm ve küreselleşme gibi büyük ölçekli toplumsal yapıların incelendiği düzeydir.

Batı-merkezçilik: Batı toplumlarının tarihsel tecrübesini insanlığın genel ölçüsü ve merkezi olarak kabul eden yaklaşımdır.

Çoğul sosyoloji: Sosyolojik bilginin farklı toplumların, kültürlerin ve medeniyetlerin tecrübeleri dikkate alınarak geliştirilmesi gerektiğini savunan yaklaşımdır.

Eleştirel düşünme: Toplumsal olayları yüzeysel kabullerle değil, tarihsel, yapısal, ilişkisel ve kanıta dayalı biçimde sorgulama tutumudur.

Kaynaklar

- Abadan-Unat, N. (2002). *Bitmeyen göç: Konuk işçilikten ulus-ötesi yurttaşlığa*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ahmad, F. (1993). *The making of modern Turkey*. Routledge.
- Akşit, B. (1985). *Köy, kasaba ve kentlerde toplumsal değişim*. Turhan Kitabevi.
- Aron, R. (1994). *Sosyolojik düşüncenin evreleri* (K. Alemdar, Çev.). Bilgi Yayınevi.
- Bauman, Z. (1998). *Globalization: The human consequences*. Columbia University Press.
- Bauman, Z. (2000). *Liquid modernity*. Polity Press.
- Bauman, Z., & May, T. (2001). *Thinking sociologically* (2nd ed.). Blackwell.
- Beck, U. (1992). *Risk society: Towards a new modernity*. Sage.
- Berger, P. L. (1963). *Invitation to sociology: A humanistic perspective*. Anchor Books.
- Berger, P. L. (1967). *The sacred canopy: Elements of a sociological theory of religion*. Anchor Books.
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (1966). *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*. Anchor Books.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar: Türkiye'de siyasi ideolojiler*. İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. Harvard University Press.
- Bourdieu, P. (1990). *The logic of practice*. Stanford University Press.
- Bourdieu, P. (2001). *Masculine domination*. Stanford University Press.
- Bourdieu, P., & Passeron, J.-C. (1977). *Reproduction in education, society and culture*. Sage.
- Canatan, K., & Yıldırım, E. (Ed.). (2011). *Aile sosyolojisi*. Açılım Kitap.
- Canatan, K. (Ed.). (2011). *Beden Sosyolojisi*. Açılım Kitap.
- Castells, M. (2010). *The rise of the network society* (2nd ed.). Wiley-Blackwell.
- Connell, R. W. (2005). *Masculinities* (2nd ed.). University of California Press.
- Çayır, K. (2014). *Türkiye'de İslamcılık ve İslami edebiyat: Toplu hidayet söyleminden yeni bireysel Müslümanlıklara*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Durkheim, E. (1982). *The rules of sociological method*. Free Press.
- Durkheim, E. (1984). *The division of labour in society*. Macmillan.
- Durkheim, E. (1995). *The elementary forms of religious life*. Free Press.
- Eisenstadt, S. N. (2000). Multiple modernities. *Daedalus*, 129(1), 1–29.
- Elias, N. (2000). *The civilizing process*. Blackwell.

Erder, S. (1996). *İstanbul'a bir kent konu: Ümraniye*. İletişim Yayınları.

Eriksen, T. H. (2015). *Small places, large issues: An introduction to social and cultural anthropology* (4th ed.). Pluto Press.

Fındıkoğlu, Z. F. (1961). *İçtimaiyat: Metodoloji nazariyeleri*. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.

Foucault, M. (1977). *Discipline and punish: The birth of the prison*. Pantheon Books.

Foucault, M. (1978). *The history of sexuality: An introduction* (Vol. 1). Pantheon Books.

Gellner, E. (1983). *Nations and nationalism*. Cornell University Press.

Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity*. Stanford University Press.

Giddens, A. (1992). *The transformation of intimacy: Sexuality, love and eroticism in modern societies*. Stanford University Press.

Giddens, A., & Sutton, P. W. (2017). *Sociology* (8th ed.). Polity Press.

Gökalp, Z. (1976). *Türkçülüğün esasları*. Milli Eğitim Basımevi.

Gökalp, Z. (1991). *Türk medeniyeti tarihi*. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Göle, N. (1996). *The forbidden modern: Civilization and veiling*. University of Michigan Press.

Göle, N. (2011). *Melez desenler: İslam ve modernlik üzerine*. Metis Yayınları.

Gulbenkian Komisyonu. (1996). *Sosyal bilimleri açın: Sosyal bilimlerin yeniden yapılanması üzerine rapor* (Ş. Tekeli, Çev.). Metis Yayınları.

Güvenç, B. (1996). *İnsan ve kültür*. Remzi Kitabevi.

Harvey, D. (1973). *Social justice and the city*. Johns Hopkins University Press.

Harvey, D. (1989). *The condition of postmodernity: An enquiry into the origins of cultural change*. Blackwell.

İbn Haldun. (2004). *Mukaddime* (S. Uludağ, Çev.). Dergâh Yayınları.

İnalçık, H. (2009). *Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar I*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İşık, O., & Pınarcıoğlu, M. M. (2001). *Nöbetleşe yoksulluk: Sultanbeyli örneği*. İletişim Yayınları.

Kandiyoti, D. (1991). *Women, Islam and the state*. Temple University Press.

Kandiyoti, D. (1997). *Cariyeler, bacılar, yurttaşlar: Kimlikler ve toplumsal dönüşümler*. Metis Yayınları.

Karpat, K. H. (1976). *The gecekondur: Rural migration and urbanization*. Cambridge University Press.

Karpat, K. H. (2004). *Studies on Turkish politics and society: Selected articles and essays*. Brill.

Keleş, R. (2012). *Kentleşme politikası*. İmge Kitabevi.

Keyder, Ç. (1987). *State and class in Turkey: A study in capitalist development*. Verso.

Keyder, Ç. (Ed.). (1999). *İstanbul: Between the global and the local*. Rowman & Littlefield.

Kongar, E. (2006). *Toplumsal değişme kuramları ve Türkiye gerçeği*. Remzi Kitabevi.

Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. Blackwell.

Mardin, Ş. (1973). Center-periphery relations: A key to Turkish politics? *Daedalus*, 102(1), 169–190.

Mardin, Ş. (1989). *Religion and social change in modern Turkey: The case of Bediüzzaman Said Nursi*. State University of New York Press.

Mardin, Ş. (1991). *Türk modernleşmesi*. İletişim Yayınları.

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü* (O. Akınhay & D. Kömürcü, Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları.

Marx, K. (1990). *Capital: A critique of political economy* (Vol. 1). Penguin Classics.

Marx, K., & Engels, F. (1978). *The communist manifesto*. In R. C. Tucker (Ed.), *The Marx-Engels reader* (2nd ed., pp. 469–500). Norton.

Meriç, C. (2015). *Bu ülke*. İletişim Yayınları.

Mills, C. W. (1959). *The sociological imagination*. Oxford University Press.

Ogburn, W. F. (1922). *Social change with respect to culture and original nature*. B. W. Huebsch.

Ortaylı, İ. (2006). *Osmanlı toplumunda aile*. Pan Yayıncılık.

Öncü, A., & Weyland, P. (Eds.). (1997). *Space, culture and power: New identities in globalizing cities*. Zed Books.

Özbay, F. (2015). *Dünden bugüne aile, kent ve nüfus*. İletişim Yayınları.

Parsons, T. (1951). *The social system*. Free Press.

Polanyi, K. (2001). *The great transformation: The political and economic origins of our time*. Beacon Press.

Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster.

Robertson, R. (1992). *Globalization: Social theory and global culture*. Sage.

Said, E. W. (1978). *Orientalism*. Pantheon Books.

Sassen, S. (2001). *The global city: New York, London, Tokyo* (2nd ed.). Princeton University Press.

Sennett, R. (1998). *The corrosion of character: The personal consequences of work in the new capitalism*. Norton.

Simmel, G. (1950). The metropolis and mental life. In K. H. Wolff (Ed.), *The sociology of Georg Simmel* (pp. 409–424). Free Press.

Sunar, L. (Ed.). (2016). *Eurocentrism at the margins: Encounters, critics and going beyond*. Routledge.

Şerif Mardin. (2018). *Din ve ideoloji*. İletişim Yayınları.

Şerif Mardin. (2019). *Türkiye'de din ve siyaset*. İletişim Yayınları.

Şengül, H. T. (2009). *Kentsel çelişki ve siyaset: Kapitalist kentleşme süreçleri üzerine yazılar*. İmge Kitabevi.

Tekeli, İ. (2008). *Göç ve ötesi*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tekeli, İ. (2011). *Kent, kentli hakları, kentleşme ve kentsel dönüşüm*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Therborn, G. (2013). *The killing fields of inequality*. Polity Press.

Tilly, C. (2003). *The politics of collective violence*. Cambridge University Press.

Tönnies, F. (1957). *Community and society*. Michigan State University Press.

Touraine, A. (1981). *The voice and the eye: An analysis of social movements*. Cambridge University Press.

Touraine, A. (1995). *Critique of modernity*. Blackwell.

Turner, B. S. (2011). *Religion and modern society: Citizenship, secularisation and the state*. Cambridge University Press.

Turner, B. S. (2013). *The sociology of Islam: Collected essays of Bryan S. Turner*. Ashgate.

Ulrich Beck. (2009). *World at risk*. Polity Press.

Ülgener, S. F. (2006). *İktisadi çözümün ahlak ve zihniyet dünyası*. Derin Yayınları.

Wacquant, L. (2008). *Urban outcasts: A comparative sociology of advanced marginality*. Polity Press.

Wallerstein, I. (1974). *The modern world-system I: Capitalist agriculture and the origins of the European world-economy in the sixteenth century*. Academic Press.

Wallerstein, I. (2004). *World-systems analysis: An introduction*. Duke University Press.

- Weber, M. (1978). *Economy and society: An outline of interpretive sociology*. University of California Press.
- Weber, M. (2005). *The Protestant ethic and the spirit of capitalism*. Routledge.
- Williams, R. (1983). *Keywords: A vocabulary of culture and society*. Oxford University Press.
- Yavuz, M. H. (2003). *Islamic political identity in Turkey*. Oxford University Press.
- Zijderfeld, A. (2007). *Sahnelik Toplum*, Pınar Yayınları.
- Zijderfeld, A. (2010). *Klişelerin Diktatörlüğü*, Açılım Kitap.
- Zijderfeld, A. (2014). *Kültür Sosyolojisi: Kültür Sosyolojisine ve Metodolojisine Giriş*, Açılım Kitap.
- Zürcher, E. J. (2004). *Turkey: A modern history* (3rd ed.). I. B. Tauris.

Sosyolojiye Giriş

Batı-Merkezcil Olmayan
Bir Toplumbilim

Türkiye’de sosyolojiye giriş metinleri çoğu zaman ya doğrudan çeviri eserlerden oluşmakta ya da bu çeviri metinlerin kavramsal ve teorik çerçevesini büyük ölçüde tekrar etmektedir. Bu kitap, söz konusu alışkanlığın dışına çıkarak sosyolojiyi Türkiye’nin, bölgenin ve daha geniş insanlık tecrübesinin içinden yeniden düşünme iddiası taşımaktadır. Toplumun ne olduğu sorusundan başlayarak kültür, kimlik, aile, toplumsal cinsiyet, eğitim, ekonomi, siyaset, şiddet, kent, göç ve küreselleşme gibi temel konuları bütünlüklü bir çerçevede ele alır. Gündelik hayatın sıradan görünen ilişkilerinden modern dünyanın büyük yapısal sorunlarına kadar uzanan bu çalışma, öğrenciye sosyolojik düşünmenin temel kavramlarını, sorularını ve bakış açılarını kazandırmayı amaçlamaktadır.

Kitabın ayırt edici yönü, sosyolojiyi yalnızca Batı modernliğinin ürünü olarak değil, daha geniş bir insanlık ve medeniyet tecrübesi içinde ele almasıdır. Modern Batılı kuruculara yer verirken İbn Haldun’u sosyolojik düşüncenin merkezi isimlerinden biri olarak değerlendirmekte; Türkiye, Osmanlı mirası, İslam dünyası, İran ve Arap toplumlarından örneklerle Batı-merkezci olmayan bir yaklaşım geliştirmektedir. Yerli ve bölgesel olaylara, düşünürlere ve toplumsal tecrübelerle açılan bu kitap, sosyoloji öğrenimini sadece teorik bir bilgi alanı olmaktan çıkarak öğrenciyi kendi toplumunu, çağını ve dünyayı daha derinlikli biçimde anlamaya davet etmektedir.